

для обговорення та реалізації нових підходів до роботи з військовим контингентом. М. Драгомиров став одним з перших військових діячів свого часу, хто провів пряму кореляцію між моральними властивостями армії та її бойовими якостями і спрямував свої зусилля на подальше вивчення і використання цієї обумовленості на практиці.

Посилання

1. А[ндрієвський] Е.К. Драгомиров – фельдфебель / А. Е. К. // Русская старина. – 1909. – Т. 137. – С. 90–106; 391–398.
2. А[ндрієвський] Е.К. Еще из воспоминаний о М.И. Драгомирове / А. Е. К. // Русская старина. – 1913. – Т. 156. – С. 328–337.
3. Глиноецкий Н.П. Исторический очерк Николаевской академии Генерального Штаба / Н.П. Глиноецкий. – СПб.: Типография штаба войск гвардии и Петербургского военного округа, 1882. – 385 с.
4. Гольмдорф М. Материалы для истории бывшего Дворянского полка до переименования его в Константиновское военное училище. 1807–1859. (Очерк) / М. Гольмдорф. – СПб.: Типография штаба войск гвардии и Петербургского военного округа, 1882. – 200 с.
5. Драгомиров М. Великая наука побеждать / М. Драгомиров // Не числом, а умением! Военная система А.В. Суворова. – М.: Военный университет; Русский путь, 2001. – 604 с. – (Российский военный сборник. Вып. 18).
6. Козлов О.М. Вознесенська церква і родинний склеп Драгомирових / О.М. Козлов // Сумський історико-архівний журнал. – 2007. – № II–III. – С. 168–174.
7. Лазаревський А.А. Драгомировы и Лазаревские / А.А. Лазаревський // Драгомиров М.І. – генерал, педагог, літератор. Матеріали науково-практичної конференції. – 27 жовтня 2005 р. – Конотоп: Конотопський краєзнавчий музей ім. О.М. Лазаревського, 2005. – С. 21–25.
8. Лукомский А.С. Очерки моей жизни. Воспоминания / А.С. Лукомский. – М.: Айрис-Пресс, 2012. – 752 с.
9. Матвієнко А. М.І. Драгомиров і Україна / А. Матвієнко // Український історичний журнал – 2000. – № 2. – С. 112–126.
10. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. В 2 т. Т. 1, ч. 1, 2 / Г. А. Милорадович. – СПб.: С.-Петербургская Губернская Типография, 1901. – 646 с.
11. Отрывки из автобиографии Александра Матвеевича Лазаревского // Киевская старина. – 1902. – Т. 77. – С. 470–494.
12. Российский государственный военно-исторический архив, ф. 544, оп. 1, д. 1313, 31 л.
13. Стратегия духа: Основы воспитания войск по взглядам А.В. Суворова и М.И. Драгомирова. – М.: Русский путь, 2000. – 184 с. (Российский военный сборник).
14. Чечеватов В.С. Военная академия Генерального штаба: прошлое и современность / В.С. Чечеватов // Военно-исторический журнал. – 2002. – № 11. – С. 13–21.
15. Чубіна Т.Д. Рід Потоцьких в Україні (Тульчинська лінія): суспільно-політичні та культурологічні аспекти: автореф. дис. ... докт. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Т.Д. Чубіна. – Донецьк, 2008. – 51 с.
16. Юдин С. Обещающий многое. Ранние годы генерала Драгомирова / Станислав Юдин // Родина. – 2013. – № 8. – С. 76–77.
17. -ий. Полувековая борьба из-за принципов / -ий // Разведчик. – 1915. – № 1301. – С. 643–645.

Иванова В.А. На заре пути: молодые годы генерала М. И. Драгомирова (1830–1856 гг.)

В контексте общественно-политических процессов, происходивших в Российской империи в середине XIX ст., рассмотрен период личностного и профессионального

становления выдающегося военного и государственного деятеля, ученого и педагога Михаила Ивановича Драгомирова (1830–1905). Определены объективные и субъективные факторы формирования мировоззрения военачальника.

Ключевые слова: Михаил Иванович Драгомиров, Конотоп, Дворянский полк, Николаевская академия Генерального штаба.

Ivanova V.O. At the beginning of the career: the General M. I. Drahomirov in his youthfulness (1830–1856)

In the context of social and political processes in the Russian Empire in the middle of the XIX century, the period of personal and professional development of the outstanding military and statesman, scientist and educator Myhailo Ivanovych Drahomyrov (1830–1905) is considered. This scientific work traces the objective and subjective factors of personal formation of the military commander.

Key words: Myhailo Ivanovych Drahomyrov, Konotop, Dvoryanskiy regiment, Nicholas Academy of the General Staff.

10.03.2015 р.

УДК 377 (930.2) (477.51–2)

А.О. Торубара

НІЖИНСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЛІЦЕЙ КНЯЗЯ БЕЗБОРОДЬКА У ВІТЧИЗНЯНИЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті схарактеризовано праці вітчизняних дослідників, які протягом другої половини XIX – початку XXI ст. зверталися до вивчення історії Ніжинського юридичного ліцею князя Безбородька. Аналіз історіографії проблеми засвідчив відсутність спеціального комплексного дослідження діяльності цього навчального закладу, якому належить значний внесок у розвиток юридичної освіти і науки.

Ключові слова: Ніжинський юридичний ліцей князя Безбородька, юридична освіта, наука, історіографія.

Дослідження історії Ніжинського юридичного ліцею князя Безбородька було започатковано в середині XIX ст. Так, у 1859 р. коштом почесного попечителя Г.О. Кушельова-Безбородька була видана колективна праця під назвою «Лицей князя Безбородька» [29], яка містила нарис історії навчального закладу з моменту заснування до середини XIX ст., упорядкований Н. Кукольником. У 1881 р. цю книгу було перевидано із значними доповненнями [7], причому виклад історії навчального закладу І. Сребницький продовжив до моменту реформування Юридичного ліцею у 1875 р. в Історико-філологічний інститут. Характерна риса цих видань полягала в персоніфікованому підході до історії Ліцею, адже в них йшлося насамперед про життя та діяльність директорів і професорів Ліцею, а також його відомих вихованців.

Стислі відомості про діяльність Ліцею в контексті історії Ніжинської вищої школи містили

студії М. Лаврівського [27; 28] та Є. Петухова [46; 47; 48]. У статті М. Сухомлинова «Училища и народное образование в Черниговской губернии» [75, 56–58] було схарактеризовано діяльність навчального закладу з моменту заснування до початку 1860-х рр. Значний інтерес становить також ґрунтовна стаття «Нежинский князя Безбородко лицей», опублікована в 1865 р. без зазначення автора в «Журнале Министерства народного просвещения», в якій розглянуто проекти реформування цього навчального закладу [40].

Історія Ніжинського юридичного ліцею була принагідно висвітлена у праці С.В. Рождественського «Исторический обзор деятельности Министерства Народного просвещения» [55, 141, 182, 206, 235, 256, 264, 266, 268, 429, 506, 507, 509], побудованій передусім на підставі документів з відомчого архіву. Зокрема, він схарактеризував мету створення Ліцею князя Безбородько, обсяги фінансування та проекти його реформування.

Особливості організації навчально-виховного процесу на юридичних факультетах університетів і у профільних ліцеях, зокрема Ніжинському юридичному ліцею, було висвітлено у книзі В.В. Григорьева «Исторический очерк русской школы» [8, 333, 404, 414] та статтях Г. Шершеневича «О желательной постановке высшего юридического образования» [81] і В. Гессена «О постановке преподавания на юридических факультетах» [6].

Значний інтерес становлять студії, присвячені формуванню навчально-матеріальної бази Ніжинського юридичного ліцею. Так, А. Добіаш докладно схарактеризував історію унікальної бібліотеки цього навчального закладу та джерела її комплектування [12, 1–2]. І. Турцевич натомість зосередив увагу на картинній галереї Ліцею і навів повний перелік пам'яток образотворчого мистецтва, подарованих передусім почесними попечителями О.Г. Кушельовим-Безбородько та Г.О. Кушельовим-Безбородько [79].

Довідкові видання другої половини XIX – початку XX ст., зокрема «Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века» [44, 47 – 48, 76–78, 116–117, 150, 188–189, 190, 210], «Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Св. Владимира» [3, 74, 357, 366, 369, 469, 544], «Малороссийский родословник» В. Модзалевського [35, 158] містять матеріали про життя, громадсько-політичну та науково-просвітницьку діяльність викладачів та вихованців Ніжинського юридичного ліцею Л. Глібова, П. Іващенко, М. Ляшевича, М. Макарова, І. Сребницького, М. Бунге, І. Лашнюкова, Ф. Леонтовича, А. Линниченка, В. Незабитовського, М. Пилянкевича, М. Ренненкампа.

За радянського часу вивченню історії

Ніжинського юридичного ліцею не приділялося належної уваги. Виняток становили поодинокі публікації викладачів Ніжинського інституту народної освіти, а згодом Ніжинського педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя С. Никонова [41, 94–95], М. Даденкова [9, 28–31], І. Пенського та О. Королевича [45, 42], Д. Кузнєцова [25, 11], в яких принагідно згадувався Ніжинський юридичний лицей князя Безбородька. Цікаву інформацію містив виданий у 1968 р. бібліографічний покажчик «3 минулого Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя» [20].

Заслужують на увагу книга А.Ф. Шебанова «Юридические высшие учебные заведения» [80] і колективна монографія «Очерки по истории юридических научных учреждений в СССР» [43], в яких було висвітлено розвиток вітчизняної юридичної освіти і науки. Втім, автори головну увагу приділили радянській добі, натомість діяльність галузевих навчальних закладів і наукових установ дореволюційного часу висвітлено лише у загальних рисах.

Ніжинський юридичний лицей згадується у праці представника української еміграційної історіографії С. Сірополка «Історія освіти на Україні», що побачила світ у 1937 р. Дослідник також навів відомості про деяких викладачів, вихованців та попечителів цього навчального закладу [70, 273–274].

На сучасному етапі діяльність Юридичного ліцею в контексті історії Ніжинської вищої школи досліджує Г. Самойленко. У своїх численних працях він навів біографічні відомості про попечителів, директорів, видатних професорів та випускників, у загальних рисах схарактеризував організацію навчально-виховного процесу та причини перетворення Ліцею в Інститут [61, 148–157; 64, 30–38; 65, 61–75; 66, 93–118; 67]. У статті Г. Самойленка «Перші театральні трупи Ніжина» опрацьовано матеріали про аматорські театральні трупи Ніжина, в яких брали участь професори та студенти Ліцею [60, 8]. Він також схарактеризував особливості навчального корпусу Ніжинського юридичного ліцею як пам'ятки архітектури, зібрав відомості про картинну галерею навчального закладу і подальшу долю її експонатів [62, 68–74; 63, 35–37]. Значну увагу Г. Самойленко приділив вивченню літературної спадщини випускників Ліцею М. Гербеля, Ф. Богушевича, Л. Глібова та інспектора П. Морачевського [59, 77–87]. Визначну подію в історії Ніжинського юридичного ліцею – приїзд Т. Шевченка – висвітлено у монографії Г. Самойленка «Тарас Шевченко і Ніжинська вища школа» [68, 55 – 62].

В. Мозгова присвятила свою статтю бібліотеці Ліцею, проаналізувала формування, склад фондів та їх використання в освітньому процесі, специфіку обслуговування читачів [36]. У праці О. Самойленка, С. Зозулі, М. Потапенка «Краткий очерк истории нумизматического собрания учреждений Нежинской

высшей школы» [56, 7–8] та статті О. Морозова «Ніжинський скарб давньоруських срібників 1852 р.: доля знахідки» [37] з'ясовано історію створення мінц-кабінету Юридичного ліцею, шляхи його поповнення, схарактеризовано унікальні експонати та їх подальшу долю після реорганізації навчального закладу. Л. Міхневич у статті «Школа практичної юриспруденції в Ніжині» проаналізувала навчальні плани і визначила внесок Юридичного ліцею у підготовку фахівців практичної юриспруденції [34].

Значний інтерес становлять також праці сучасних дослідників з історії ліцеїв як особливого різновиду навчальних закладів Російської імперії. Так, у 1993–1998 рр. серію книг під загальною назвою «Лицеи России. Опыт исторической хронологии» видав О. Єгоров [13]. Вони насичені фактичним матеріалом і являють собою побудовану на матеріалах «Сборника постановлений Министерства народного просвещения», тогочасних періодичних видань і праць істориків XIX ст. хронологію діяльності цих навчальних закладів. У другій книзі цього документального серіалу наведено відомості про Ніжинський юридичний ліцей та хронологію подій, що відбувалися в ньому, дані про професорсько-викладацький склад, характеристику нормативно-правових актів у сфері управління навчальним закладом. Водночас, опрацювання архівних джерел дозволило виявити деякі неточності у поданій автором інформації.

У докторській дисертації О. Єгорова «Исторический опыт организации лицейского образования в России XIX – начала XX вв.» було проаналізовано місце і роль ліцеїв у системі освіти та нормативно-правову базу діяльності навчальних закладів цього типу [14]. У роботі в загальних рисах схарактеризовано структуру Ніжинського юридичного ліцею, проаналізовано студентський контингент та джерела його фінансування.

У дисертаційному дослідженні Ю. Діссон «Лицеи и благородные пансионы в системе народного просвещения России в первой трети XIX века» було розкрито причини заснування цих закладів «особливого типу», особливості функціонування, внутрішньої організації, системи управління та фінансування ліцеїв, проаналізовано навчальний та виховний процес [11]. Однак, хронологічні рамки дослідження обмежуються серединою 1830-х рр., відтак Ніжинського юридичного ліцею стосуються лише окремі міркування дослідниці.

Дисертація Л. Полякової «Развитие лицейского образования в России в XIX – начале XX вв.» була присвячена принципам організації та розвитку лицейської освіти в Росії у XIX–XX ст. [49]. З огляду на достатньо широкі хронологічні рамки роботи в ній у загальних рисах схарактеризовано виникнення і становлення ліцеїв та властиві їм особливості організації освітнього процесу,

використання досвіду лицейської освіти на сучасному етапі розвитку освіти. Ніжинський юридичний ліцей принагідно згадується у роботі як один із прикладів успішної діяльності навчальних закладів подібного типу.

Заслуговує на увагу дисертаційне дослідження О. Войно-Даньчишиної «Правове регулювання вищої юридичної освіти та науки в Росії в XIX ст. (на матеріалах українських губерній)», в якому узагальнено і систематизовано нормативно-правову базу і визначено організаційно-правові засади розвитку юридичної освіти в університетах і ліцеях українських губерній [5]. Виокремлено положення, яке регламентувало правове становище і діяльність Ніжинського ліцею, його статус у системі вищої освіти Російської імперії та привілеї випускників.

Важливе значення для вивчення історії юридичної освіти в цілому й Ліцею князя Безбородька зокрема мають праці В. Томсінова. Так, у книзі «Юридическое образование и юриспруденция в России в первой трети XIX века» схарактеризовано університетську реформу 1803–1804 рр., місце юридичних факультетів у новій моделі російського університету, розглянуто систему підготовки юристів в ліцеях та вищих училищах, проаналізовано наукові праці видатних вітчизняних правознавців тієї доби [76].

Монографію В. Томсінова «Юридическое образование и юриспруденция в России во второй трети XIX века» присвячено підготовці та здійсненню університетської реформи 1863 р. У книзі також розглянуто викладання юридичних наук у вищих навчальних закладах, у тому числі в Ліцеї князя Безбородька [77, 170–172].

Значна частина книги В. Томсінова «Юридическое образование и юриспруденция в России в эпоху «великих реформ» (60-е – начало 80-х гг. XIX в.)» присвячена розвитку найважливіших галузей російської наукової юриспруденції, зокрема вивченню державного, кримінального та цивільного права [78].

У дисертаційному дослідженні А. Рассохіна «Юридическое образование в пореформенной России (вторая половина XIX – начало XX вв.)» схарактеризовано навчальні заклади, які надавали юридичну освіту, і, зокрема, заклади «особливого типу» – ліцеї [53]. Втім, діяльність Ніжинського юридичного ліцею висвітлена дослідником лише принагідно.

У полі зору сучасних дослідників також перебувають життя, професійна діяльність і творчість професорів та випускників Ліцею. Зокрема, Б. Киричок схарактеризував діяльність вихованців Ліцею В. Горленка та Ф. Леонтовича [22, 23]. Життя і творчість випускника Ліцею Л. Глібова досліджували Б. Деркач [10], Г. Самойленко [58], В. Стафеева [73], В. Сидоренко [69] та І. Михайлин [32]. І. Забіяка на

підставі епістолярної спадщини висвітлив життєвий шлях та наукову спадщину В. Горленка [21]. Науково-педагогічну діяльність відомого вченого Ф. Леонтовича висвітлили О. Музичко [38; 39] та С. Михальченко [33]. У статті О. Онищенко йдеться про життя і творчість Ф. Стравінського [42]. О. Рахно досліджував біографію відомого земського діяча К. Троцини [54]. У статті Г. Самойленка висвітлено перебування на Чернігівщині видатного білоруського письменника Ф. Богушевича [57].

Значний інтерес становлять праці О. Малій [30], А. Соломахи [72], В. Степанова [74], в яких висвітлено життєвий шлях професора Ніжинського юридичного ліцею, видатного вченого і державного діяча М. Бунге. Л. Дейнека [1] й Л. Кришталюк [24] оприлюднили низку студій про діяльність професора А. Хойнацького. П. Берзін у контексті вивчення наукової спадщини Київської школи кримінального права висвітлив діяльність професорів Ніжинського ліцею І. Максимовича та П. Скорделі [2].

Діяльність попечителів Ніжинського юридичного ліцею, зокрема Г. Кушельова-Безбородька та О. Кушельова-Безбородька схарактеризовано у статтях В. Сидоренко [69], В. Кучерявця [26], О. Машкіна [31] та Н. Бондар [4].

У сучасних науково-довідкових виданнях «Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біографічний словник» [51, 15–23, 52, 303–307], «Енциклопедія історії України» [15, 405–406; 16, 89–90, 117, 165; 17, 546–547; 18, 57–58, 515–516; 19, 357], «Провідники духовності в Україні» [50], «Ректори Київського університету 1834–2006» [71, 85–89] подана стисла, але ґрунтовна інформація про попечителів, професорів та випускників Ліцею Г. Кушельова-Безбородька, М. Бунге, В. Незабитовського, Ф. Леонтовича, О. Маркевича, І. Лашнюкова, М. Гербеля, Л. Глібова, В. Горленка

Загалом аналіз наукової літератури засвідчив, що дослідники висвітлили тільки окремі аспекти історії Ніжинського юридичного ліцею і дали лише загальну характеристику діяльності цього навчального закладу, його адміністрації та викладачів. На часі створення комплексного дослідження з історії Ніжинського юридичного ліцею князя Безбородька, якому належить значний внесок у розвиток вітчизняної юридичної освіти та науки.

Посилання

1. Андрій Хойнацький (1837–1888): бібліогр. нарис до 175-річчя від дня народж. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Бібліотека; уклад. Л. Дейнека. – Луцьк, 2012. – (Дослідники Волині; вип. 3). – 6 с.
2. Берзін П.С. Київська школа кримінального права (1834–1960 рр.): історико-правове дослідження / П.С. Берзін. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: «ВД» «Дакор», 2013. – 1144 с.
3. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета св. Владимира (1834–1884) / Сост. под ред.: В.С. Иконников. – Киев: Тип. Ун-та Св. Владимира,

1884. – 860 с.

4. Бондар Н. Почесний попечитель Гімназії вищих наук у Ніжині граф Олександр Григорович Кушельов-Безбородько / Н. Бондар // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. – К., 2010. – Вип. 9 (12). – С. 5–10.

5. Войно-Даньчишина О.Л. Правове регулювання вищої юридичної освіти та науки в Росії в XIX ст. (на матеріалах українських губерній): Автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01 / О.Л. Войно-Даньчишина. – Х., Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2006. – 19 с.

6. Гессен В.О постановке преподавания на юридических факультетах / В. Гессен // Право. – 1901. – № 18. – Стб. 913–925; № 19. – Стб. 959–966.

7. Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко; Издание второе, исправленное и дополненное. – СПб., 1881. – 474, CLXXXVIII с.

8. Григорьев В.В. Исторический очерк русской школы / В.В. Григорьев. – М.: Т-во Тип. А.И. Мамонтова, 1900. – XII, 589 с.

9. Даденков М.Ф. З історії Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя / М.Ф. Даденков // Наукові записки. – Чернігів, 1940. – Т. 1. – С. 12–41.

10. Деркач Б.А. Леонід Глібов: Життя і творчість / Б.А. Деркач. – К.: Дніпро, 1982. – 252 с.

11. Диссон Ю.А. Лицеи и благородные пансионы в системе народного просвещения России в первой трети XIX века: автореф. дис. канд. ист. наук: 07.00.02. / Ю.А. Диссон. – М., 2010. – 26 с.

12. Добнаш А. Заметка об основной библиотеке Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине, составленная по случаю реорганизации библиотеки // Известия Историко-филологического института. – Нежин, 1895. – Т. 15. – 39 с. (окремої пагінації).

13. Егоров А.Д. Лицеи России (Опыт исторической хронологии): В5 кн. / А.Д. Егоров. – Иваново, 1994. – Кн. 2. – 129 с.

14. Егоров А.Д. Исторический опыт организации лицейского образования в России XIX – начала XX вв.: Автореф. дис. д-ра ист. наук: 07.00.02. / А.Д. Егоров. – Иваново: Гос. ун-т, 2000. – 43 с.

15. Енциклопедія історії України – К.: В-во «Наукова думка», 2003. – Т. 1: А–В. – 688 с.

16. Енциклопедія історії України – К.: В-во «Наукова думка», 2004. – Т. 2: Г–Д. – 688 с.

17. Енциклопедія історії України – К.: В-во «Наукова думка», 2008. – Т. 5: Кон–Кю. – 568 с.

18. Енциклопедія історії України – К.: В-во «Наукова думка», 2009. – Т. 6: Ла–Мі. – 790 с.

19. Енциклопедія історії України – К.: В-во «Наукова думка», 2010. – Т. 7: Мл–О. – 728 с.

20. 3 минулого Ніжинського державного педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя (до 150-річчя з дня існування інституту). Бібліографічний покажчик. – Ніжин, 1988. – 15 с.

21. Забіяка І.М. Епістолярна спадщина Василя Горленка: Монографія; Вид. 2-ге, доповн. і переробл. / І.М. Забіяка. – К., 2013. – 400 с. [Бібліотека альманаху «Вітряк». – Вип. 5].

22. Киричок Б. Василь Горленко. Мистецтвознавець з Ярошівки / Б. Киричок // Бахмацька району незалежна газета. – 2012. – 19 жовтня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до газети: <http://poradnik.org.ua/category/37-ukrainians/2168-2012-11-30-15-59-46>.

23. Киричок Б. Видатний історик Ф.І. Леонтович / Б. Киричок // Бахмацька району незалежна газета. – 2012. – 30 листопада. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до газети: <http://poradnik.org.ua/category/21-regional/2185-2012-12-04-12-26-14>.

24. Кришталюк Л. 175 років від дня народження А.Ф. Хойнацького (1837–1888) – українського богослова та історика, дослідника історії Волині / Л. Кришталюк // Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2012 р. – Луцьк: Твердиня, 2011. – С. 107–109.

25. Кузнецов Д. 125 років вищої школи в Ніжині / Д. Кузнецов // Наукові записки. – Ніжин, 1949. – Т. II. – С. 7–15.
26. Кучерявець В. Перший видатний державний муж Росії з українських уродженців: князь Олександр Андрійович Безбородко / В. Кучерявець // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. – 2010. – Вип. 9 (12). – С. 15–24.
27. Лавровський Н.А. Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко в Нежине (1820–1832 гг.) / Н.А. Лавровський // Известия Историко-филологического института кн. Безбородко. – Нежин, 1879. – Т. III. – С. 102–258.
28. Лавровський Н.А. Гимназия высших наук князя Безбородко в Нежине (1820–1832) / Н.А. Лавровський. – К.: Тип. М. П. Фрица, 1879. – 158 с.
29. Лицей князя Безбородко. – СПб.: В тип. имп. Акад. наук, 1859. – 144, 208 с.
30. Малій О.В. Микола Християнович Бунге (1823–1895): документи до біографії / О.В. Малій // Спеціальні історичні дисципліни. – К., 2010. – Випуск 17. – С. 39–57.
31. Машкін О. Князь О.А. Безбородко на тлі своєї епохи: людина, воєначальник, адміністратор, політик / О. Машкін. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://kontrev.ho.ua/bibl/Mash63.html>. – Назва з екрана.
32. Михайлин І.Л. Газета Леоніда Глібова «Черниговский листок» // І.Л. Михайлин. Історія української журналістики. Підручник. – Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2000. – Книга перша. – С. 279. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1000years.uazone.net/glibov.htm>.
33. Михальченко С.И. Ф.И. Леонтович – деятель науки и просвещения / С.И. Михальченко. // Российские университеты в XIX – начале XX века – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1996. – С. 90–107.
34. Міхневич Л.В. Школа практичної юриспруденції в Ніжині / Л.В. Міхневич // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція: Збірник наукових праць. – Одеса, 2014. – Вип. 9–1. – С. 14–18.
35. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник / В.Л. Модзалевский. – К.: Тип. Т-ва Г.Л. Фронцкевича и К°, 1910. – Т. 2. – VI, 720, 20 с.
36. Мозгова В.П. Фонди бібліотеки Ніжинського ліцею (1832–1875) / В.П. Мозгова // Бібліотечний вісник. – 2000. – № 2 – С. 37–40.
37. Морозов О.С. Ніжинський скарб давньоруських срібників 1852 р.: доля знахідки // Ніжинська старовина. – К., 2011. – Вип. 11 (14). – С. 99–104.
38. Музичко О.Є. Історик Ф.І. Леонтович: життя та наукова діяльність : Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / О.Є. Музичко. – Д.: Дніпропетр. нац. ун-т., 2003. – 20 с.
39. Музичко О.Є. Ф.І. Леонтович – представник консервативної професури в Україні другої половини XIX ст. (до проблеми відносин інтелігенції і влади) // Інтелігенція і влада: Громадсько-політичний науковий збірник. – Одеса: Астропринт, 2003. – Серія: історія. – Вип. 1. – С. 47–54.
40. Нежинский лицей князя Безбородко // Журнал Министерства народного просвещения. – СПб.: Тип. Ф.С. Сушинского, 1865. – Ч. СХХVIII. – С. 11–31.
41. Никонов С.М. От привилегированного лицея к пролетарскому ВУЗу (к 105-й годовщине Нежинского института народного образования) / С.М. Никонов // Записки Ніжинського інституту народної освіти [за ред. проф. Резанова]. – Ніжин, 1925. – Кн. 2–3. – С. 90–120.
42. Онищенко О.П. Федір Стравинський, випускник Ніжинського юридичного ліцею, – визначний співак / О.П. Онищенко // Література та культура Полісся. – Ніжин, 1997. – Вип. 8. – С. 145–146.
43. Очерки по истории юридических научных учреждений в СССР / [Курицын В.М., Литвинова Г.И., Ратнер Л.И., Ронин С.Л. и др.; отв. ред.: Курицын В.М., Шибанов А.Ф.]. – М.: Наука, 1976. – 231 с.
44. Павловский И.Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. / И.Ф. Павловский. – Полтава: Типо-литография преемников Дохмана, 1912. – 239 с.
45. Пенський І.І. Минуле і сучасність Ніжинської вищої школи / І.І. Пенський, О.Д. Королевич // Наукові записки. – Чернігів, 1940. – Т. 1. – С. 42–57.
46. Петухов Е.В. Гимназия высших наук князя Безбородко в Нежине / Е.В. Петухов // Журнал Министерства народного просвещения. – 1895. – Ч. СССІ. – Отд. 2. – С. 72–129.
47. Петухов Е. Гимназия высших наук князя Безбородко 1820–1832 (к 75-летию со дня основания). Исторический очерк / Е. Петухов // Известия историко-филологического института. – Нежин: Типо-литография Венгера, д. Глезера, 1895 г. – Т. 15. – С. 1–61.
48. Петухов Е.В. Гимназия высших наук в Нежине. 1820–1832 (К 75-летию со дня основания). Исторический очерк. / Е.В. Петухов – СПб.: Типография В.С. Балашева и К. – 1895. – 61 с.
49. Полякова Л.В. Развитие лицейского образования в России в XIX – начале XX вв.: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Ярославль: Гос. пед. ун-т, 1997. – 17 с.
50. Провідники духовності в Україні: Довідник / За ред. І.Ф. Кураса. – К.: Вища школа, 2003. – 738 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/19991130/kulturologiya/providniki_duhovnosti_v_ukrayini.
51. Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біографічний словник / [Подрезова М.О., Хмарський В.М., Пружина В.П., Самодурова В.В., Сминтина В.А.] / [Відповідальний редактор В.А. Сминтина]. – Одеса: Астропринт, 2005. – Т. 1. Ректори – 128 с.
52. Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біографічний словник / [відп. ред. Сминтина В.А.; упоряд. В.П. Пружина, В.В. Самодурова]. – Одеса: Астропринт, 2005. – Т. 3: К–П. – 600 с.
53. Рассохин А.В. Юридическое образование в пореформенной России, вторая половина XIX – начало XX вв.: Автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01 / А.В. Рассохин. – Екатеринбург: Уральская Акад. гос. службы при президенте Российской Федерации, 2004. – 25 с.
54. Рахно О.Я. Чернігівські земці (історико-біографічні нариси) / О.Я. Рахно. – Чернігів: Чернігівські береги, 2009. – 352 с.
55. Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802–1902 / С.В. Рождественский. – Санкт-Петербург: Изд. Министерства народного просвещения, 1902. – 787 с.
56. Самойленко А.Г. Краткий очерк истории нумизматического собрания учреждений Нежинской высшей школы / А.Г. Самойленко, С.Ю. Зозуля, М.В. Потапенко // Описи нумизматического собрания учреждений Нежинской высшей школы середины XIX – первой трети XX вв. – Нежин, 2013. – 192 с.
57. Самойленко Г.В. Видатний білоруський письменник Ф. Богушевич на Чернігівщині // Український вимір: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Українсько-білоруські культурні зв'язки: історія і сучасність». – Чернігів, 2009. – Вип. 2 (7). – С. 39–47.
58. Самойленко Г.В. Леонід Глібов у колі сучасників / Г.В. Самойленко. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. – 27 с.
59. Самойленко Г.В. Літературне життя на Чернігівщині в XII–XX ст.; 2-ге видання, доповнене і перероблене / Г.В. Самойленко. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2011. – 328 с.
60. Самойленко Г.В. Нариси культури Ніжина / Г.В. Самойленко, С.Г. Самойленко. – Ніжин: Ніжинський державний педагогічний інститут ім. Миколи Гоголя, 1995. – Ч. 2. Театральне та музичне життя XVII–XX ст. – 100 с.
61. Самойленко Г.В. Нариси культури Ніжина / Г.В. Самойленко, С.Г. Самойленко. – Ніжин: Ніжинський державний педагогічний інститут ім. Миколи Гоголя, 1996. –

- Ч. 3. Розвиток освіти та науки в Ніжині в XVIII–XX ст. – 226 с.
62. Самойленко Г.В. Нариси культури Ніжина / Г.В. Самойленко, С.Г. Самойленко. – Ніжин: Ніжинський державний педагогічний інститут ім. Миколи Гоголя, 1998. – Ч. 4. Забудова Ніжина та архітектурні пам'ятки XVII–XX ст. – 100 с.
63. Самойленко Г.В. Нариси культури Ніжина / Г.В. Самойленко, С.Г. Самойленко. – Ніжин: Ніжинський державний педагогічний інститут ім. Миколи Гоголя, 1998. – Ч. 5. Образотворче мистецтво та скульптура в XVII–XX ст. – 146 с.
64. Самойленко Г.В. Ніжинська вища школа 1820–1995 / Г.В. Самойленко – Ніжин: Ніжинський державний педагогічний інститут ім. Миколи Гоголя, 1995. – 105 с.
65. Самойленко Г.В. Ніжинська вища школа: від Гімназії вищих наук до університету / Г.В. Самойленко, О.Г. Самойленко. – Ніжин: Ніжинський державний педагогічний університет ім. Миколи Гоголя, 2000. – 288 с.
66. Самойленко Г.В. Ніжинська вища школа: сторінки історії / Г.В. Самойленко, О.Г. Самойленко – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя; ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005 – 420 с.
67. Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії / О. Самойленко // Пам'ятки України: історія та культура. – 2013. – № 7 (190). – С. 40–51.
68. Самойленко Г.В. Тарас Шевченко і Ніжинська вища школа / Г.В. Самойленко. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя, 2013. – 156 с.
69. Сидоренко В. Людина, що «возродила Малороссию к новой умственной жизни»: граф Ілля Андрійович Безбородько / В. Сидоренко // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. – К., 2010. – Вип. 9 (12). – С. 11–14.
70. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.
71. Скопенко В.В. Ректори Київського університету. 1834–2006 / В.В. Скопенко, В.А. Короткий, Т.В. Табеньська, І.І. Тіщенко, Л.В. Шевченко. – К.: Либідь, 2006. – 336 с.
72. Соломаха А. Розвиток засад поліцейського права у працях і діяльності Миколи Бунге / А. Соломаха, О. Юрченко // Вісник Академії управління МВС. Теоретичні і практичні аспекти розвитку права. – 2010. – № 2 (14). – С. 74–82.
73. Статєєва В.І. Роль Л.І. Глібова в розвитку та поширенні українського слова (до історії видання «Черниговського листка») / В.І. Статєєва // Література та культура Полісся: Ніжинська вища школа. – Ніжин, 1990. – Вип. 1. – С. 182–184.
74. Степанов В.Л. Н.Х. Бунге: судьба реформатора / В.Л. Степанов. – М., 1998. – 430 с.
75. Сухомлинов М. Учлища и народное образование Черниговской губернии // Журнал Министерства народного просвещения. – 1863. – Ч. СХХІ. – Отд. 3. – С. 1–94.
76. Томсинов В.А. Юридическое образование и юриспруденция в России во второй трети XIX века: Учебное пособие / В.А. Томсинов. – М.: Зерцало, 2010. – 336 с.
77. Томсинов В.А. Юридическое образование и юриспруденция в России в первой трети XIX века: Учебное пособие / В.А. Томсинов. – М.: Зерцало, 2011. – 280 с.
78. Томсинов В.А. Юридическое образование и юриспруденция в России в эпоху «великих реформ» (60-е – начало 80-х гг. XIX в.): Учебное пособие / В.А. Томсинов. – М.: Зерцало, 2013. – 300 с.
79. Турцевич И. Заметка о картинной галерее Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине / И. Турцевич // Известия Историко-филологического института. – Нежин, 1895. – Т. 15. – 49 с. (окремої пагінації).
80. Шебанов А.Ф. Юридические учебные заведения / А.Ф. Шебанов – М., 1963. – 224 с.
81. Шершеневич Г.Ф. О желательной постановке высшего юридического образования / Г.Ф. Шершеневич // Право. – 1900. – № 1–52. – С. 205–217.

Торубара А.А. Нежинский юридический лицей князя Безбородко в отечественной историографии

В статье охарактеризованы труды отечественных исследователей, которые на протяжении второй половины XIX – начала XXI вв. обращались к изучению истории Нежинского юридического лицея князя Безбородко. Анализ историографии проблемы засвидетельствовал отсутствие специального комплексного исследования деятельности этого учебного заведения, которому принадлежит значительный вклад в развитие образования и науки.

Ключевые слова: Нежинский юридический лицей князя Безбородко, юридическое образование, наука, историография.

Torubara A.O. Prince Bezborodko Nizhyn Law Lyceum in national historiography

The article characterises the works of national scientists who turned to the research of Prince Bezborodko Nizhyn Law Lyceum history during the second half of 19th - beginning of 21st centuries. The analysis of the historiography on the problem proved the lack of special complex research of the history of this educational establishment, which contributed greatly to the development of national education and science.

Key words: Prince Bezborodko Nizhyn Law Lyceum, law education, science, historiography.

15.04.2015 р.

УДК 94(477):342.25(094.1)«1870»

Л.М. Шара

МІСЬКЕ ГРОМАДСЬКЕ УПРАВЛІННЯ У ВЗАЄМОДІЇ З ВЛАДНИМИ СТРУКТУРАМИ (НА ЗАСАДАХ ПОЛОЖЕННЯ 1870 Р.)

Йдеться про взаємодію міського самоврядування із владними структурами на засадах Положення 1870 р. Наголошується на механізмах контролю представників місцевої держадміністрації та урядових інституцій за діяльністю громадського управління міст, правах останнього відстоювати власну позицію шляхом оскарження.

Ключові слова: міське самоврядування, губернатор, Губернське з міських справ присутствіє, Сенат.

Історіографічні наративи, присвячені міському самоврядуванню останньої третини XIX – 1917 рр., активно збагачуються новими дослідженнями. Фахівці студіюють різноманітні аспекти законодавчої бази, специфіку формування та діяльності громадського управління міст, розширюючи предметне поле історіографії, у тому числі матеріалами провінційного імперського простору [1; 2; 4; 5; 6; 8]. Попри це, лишається ще широка царина для наукового пошуку й з-поміж актуальних проблем виокремлюється взаємодія самоврядних інституцій із владними структурами. Свого часу Олександр Шумахер, державний і громадський діяч XIX ст., написав: «Запровадження правильних відносин міського громадського управління до